

Ш38

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Шевчишена Оксана Володимирівна

УДК 159.942.6:316.356.2:173

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА
КОНФЛІКТІВ У МОЛОДІЙ СІМ'Ї**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

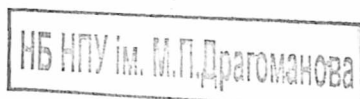
**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2009

НБ НПУ

100042996

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Долинська Любов Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут філософської освіти і науки
завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Пов'якель Надія Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри практичної психології та
психотерапії Інституту соціології, психології
та управління

кандидат психологічних наук
Демидова Тетяна Анатоліївна,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри психології та педагогіки
мистецької освіти факультету культури і мистецтв

Захист відбудеться 17 лютого 2010 р. о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „12” січня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 В.У.Кузьменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сім'я є одним із найважливіших соціальних інститутів, який потребує наукового дослідження. Особливо гостро постає ця потреба в період кризового стану нашого суспільства, проявами якого є постійне зростання числа розлучень, і, як наслідок, виникнення неповних сімей. Це пов'язано з негативними явищами повсякденного життя, такими, як інфляція, відсутність правових гарантій, соціальна й політична нестабільність, невизначеність майбутнього сім'ї в умовах політичної, економічної та соціальної кризи в Україні, що охопили усі соціальні структури та найбільш негативно позначаються на сім'ї. Наслідком такої ситуації є різке зниження адаптивних можливостей сім'ї, зростання її дисфункційності внаслідок невміння партнерів вирішувати виникаючі проблеми і йти на компроміси.

Конфлікти, що виникають у молодих сім'ях внаслідок економічних, соціальних та психологічних чинників, здебільшого руйнують їх, а це негативно впливає на виховання дітей, в результаті чого зростає дитяча злочинність, наркоманія, проституція. Значна кількість подружніх пар відмовляється від вирішення проблем, що виникають, вважаючи розлучення найкращим виходом з будь-якого конфлікту. Таким чином, вивчення проблеми подолання конфліктів у сім'ї зумовлене не лише пошуком шляхів гармонізації стосунків сімейного подружжя, а й необхідністю зниження рівня соціальних проблем у державі.

Проблема конфліктів розроблялася представниками різних психологічних напрямків як у зарубіжній (А.Адлер, А.Басс, К.Лоренц, Н.Міллер, Дж.Морено, З.Фрейд, К.Г.Юнг), так і у радянській (В.С.Агєєв, О.Я.Анцупов, В.К.Васильєв, Н.В.Гришина, Т.В.Драгунова, М.А.Новіков, А.І.Шипілов) та українській (А.І.Бузник, А.М.Гірник, В.М.Кушнірюк, В.Г.Ласькова, Г.В.Ложкін, Л.П.Матяш-Заяц, М.І.Пірен, Н.І.Пов'якель, Є.В.Юрківський) психології. У процесі будь-якої комунікації можливе розходження думок, очікувань і уподобань, але важливо, як людина вирішує назріваючі конфлікти, чи може вона зробити свою поведінку безпечнішою стосовно іншої людини. Звідси впливає необхідність вивчення не лише конфлікту як психологічного феномена, але й пошуку ефективних способів попередження і розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, в тому числі і сімейних.

Проблема підготовки молоді до сімейного життя висвітлюється в роботах Т.В.Буленко, І.С.Волги, Т.В.Говорун, І.С.Голода, В.П.Горілика, І.В.Гребеннікова, Т.А.Демидової, Г.А.Дьоміної, О.М.Кікінеджи, С.В.Ковальова, Т.Л.Левицької, М.Я.Соловійова, А.Г.Харчева. В них розглядаються питання формування нових сімейно-шлюбних стосунків, типології функцій сім'ї.

Проблеми в уже сформованих сім'ях і спроби їх вирішення досліджували такі радянські вчені як Ю.С.Альошина, А.А.Бодальєв, І.Ю.Борисов, В.М.Дружинін, О.Є.Зуськова, В.П.Левкович та інші. В українській психології цього напрямку вивчались: вплив батьківської сім'ї на життєдіяльність молодого подружжя (М.І.Мушкевич); особливості протікання сімейної кризи у молодих сім'ях (Р.П.Федоренко); динаміка особистісних рис у молодого подружжя (Л.З.Сердюк); умови подолання конфліктів у молодій сім'ї (Л.М.Омельченко); психопрофілактика міжособистісних конфліктів у сім'ях військовослужбовців (Є.М.Потапчук); образ „Я” як регулятор подружніх взаємин (Н.О.Давидюк); психологічні особливості

сімейних стосунків сексуально дезадаптованих пар (І.Л.Леванова); вплив рівня домагань подружжя на сімейні стосунки (О.С.Язвінська) та ін.

Еодночас, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури не виявив спеціальних досліджень психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї, а також засобів їх профілактики.

Таким чином, соціальна значущість проблеми конфліктів у молодій сім'ї та її недостатнє вивчення у психолого-педагогічній науці і обумовили вибір теми дослідження: „**Психологічні чинники виникнення та профілактика конфліктів у молодій сім'ї**”.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова й затверджена вченою радою університету (протокол № 9 від 30 березня 2007 року) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні АПН України (протокол № 9 від 27 листопада 2007 року).

Мета дослідження: з'ясувати психологічні чинники виникнення конфліктів у молодій сім'ї та обґрунтувати й розробити на цій основі систему роботи з попередження сімейних конфліктів.

В основу нашого дослідження було покладено припущення про те, що конфлікти у молодій сім'ї значною мірою зумовлюються психологічними чинниками (психологічними очікуваннями шлюбних партнерів, установками подружжя на сімейне життя, гендерно-рольовими стереотипами шлюбних партнерів), прояв яких провокується низьким рівнем особистісної зрілості до сімейного життя членів молодого подружжя. Профілактика сімейних конфліктів можлива за умов усвідомлення дії означених чинників, оволодіння методами конструктивного розв'язання сімейних конфліктів та підвищення особистісної зрілості членів подружжя до сімейного життя активними психологічними методами навчання.

На підставі мети і гіпотези нами були сформульовані такі завдання дослідження:

- 1) на основі аналізу наукової літератури визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми конфліктів у молодій сім'ї;
- 2) експериментально виявити психологічні чинники виникнення конфліктів у сучасній молодій сім'ї;
- 3) визначити наявність зв'язку між рівнем конфліктності в молодій сім'ї та розвитком особистісної зрілості молодого подружжя до сімейного життя;
- 4) теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати програму з попередження конфліктів та сформулювати на цій основі практичні рекомендації молодим сім'ям.

Об'єкт дослідження – подружні конфлікти в молодій сім'ї.

Предмет дослідження - психологічні чинники виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї та їх профілактика.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети, гіпотези, сформульованих завдань використано комплекс теоретичних, емпіричних та математичних методів дослідження. На етапі теоретичного дослідження

використовувались: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень. На етапі емпіричного дослідження було застосовано бесіду, спостереження, анкетування, тестування, експеримент, що включає констатувальну, формувальну та контрольну частини. На етапах констатувальної та контрольної експериментів використовувались спеціальні психодіагностичні методики: для дослідження психологічних очікувань шлюбних партнерів як психологічного чинника виникнення конфліктів у молодій сім'ї – тест „Методика діагностики подружніх стосунків” В.П.Левкович та О.Є.Зуськової, анкета аналізу подружніх потреб У.Харлі; для дослідження установок подружжя на сімейне життя як детермінанти виникнення конфліктів у молодій сім'ї – методика „РОД” А.М.Волкової; для дослідження впливу гендерно-рольових стереотипів шлюбних партнерів на виникнення конфліктів у молодій сім'ї було використано опитувальник „Розподіл ролей в сім'ї” Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозмана та Є.М.Дубовської; для діагностики особистісної зрілості шлюбних партнерів – методика „Ціннісні орієнтації” М.Рокіча, „Тест-опитувальник особистісної зрілості” Ю.З.Гільбуха, „Методика багатфакторного дослідження особистості” Р.Кеттла.

Обробка експериментально отриманих даних здійснювалась такими методами математичної статистики: кореляційного аналізу (коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона і рангового коефіцієнта кореляції Спірмена) та критеріїв Стюдента, Фішера F , U -Манна-Уїтні, методу χ^2 -квадрат. Оцінювання відповідності емпіричного розподілу досліджуваних вибірок нормальному закону здійснювалося за допомогою критеріїв асиметрії (t_A) та ексцесу (t_E).

Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилось у три етапи (пошуковий, експериментальний, заключний) впродовж 2006-2009 років.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертаційного дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано та експериментально досліджено психологічні чинники виникнення конфліктів у молодій сім'ї (психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя, гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів); доведено, що низький рівень особистісної зрілості членів молодого подружжя до сімейного життя провокує появу психологічних чинників, які, зокрема, призводять до виникнення конфліктів у молодій сім'ї; здійснено теоретичне обґрунтування програми з попередження конфліктів у молодій сім'ї, метою якої є усунення психологічних чинників виникнення конфліктів та розвиток особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя;

- *розширено, уточнено та доповнено* поняття „психологічні очікування шлюбних партнерів”, „установки подружжя на сімейне життя” та „гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів”;

- *набули подальшого розвитку* знання про уявлення молоді про сім'ю, особливості адаптаційного періоду подружнього життя, психологічний супровід попередження конфліктів у молодій сім'ї.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дібраний та апробований автором комплекс психодіагностичних методик може застосовуватись

практичними психологами, соціальними працівниками та молоддю для виявлення проблем в сімейних стосунках та чинників, які їх спонукають. Розроблена експериментальна програма та практичні рекомендації з попередження конфліктів у молодій сім'ї можуть використовуватися: у психологічних консультаціях для формування у членів молодого подружжя та молоді в цілому високого рівня самосвідомості та відповідального ставлення до себе і партнера, переосмислення установок на сімейне життя, своїх очікувань і домагань, гендерно-рольових стереотипів щодо сімейного життя; викладачами вищих навчальних закладів у спецкурсах „Психологія сімейного життя”, у віковій психології, психології конфлікту при підготовці практичних психологів.

Впровадження розробленої автором системи навчально-розвивальних вправ та завдань, спрямованих на усунення психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї та розвиток особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя, здійснюється психологами міського Центру соціальної допомоги молоді (довідка № 47 від 15 червня 2009 року) м. Хмельницького, психологами загальноосвітніх шкіл № 15 (довідка № 121 від 19 червня 2009 року) і № 25 (довідка № 104 від 9 червня 2009 року) м. Хмельницького. Результати констатувального експерименту, зміст занять розробленої тренінгової програми „Гармонізація стосунків у молодій сім'ї” та розроблені практичні рекомендації щодо стабілізації стосунків у молодих сім'ях впроваджено в психологічне забезпечення навчального процесу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 275 від 15 червня 2009 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на I Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” (Київ-Кам'янець-Подільський, 2009), на II Міжнародній науково-практичній конференції „Духовність у становленні і розвитку громадянської особистості” (Київ-Суми, 2009), на X-XII Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2007-2009), на звітних науково-практичних конференціях Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ, 2007-2009), на засіданнях кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Публікації. Основні теоретичні положення, результати дослідження, висновки відображені у 12 публікаціях автора. Серед них у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, надруковано 9 одноосібних статей, матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 8 додатків та списку використаної літератури, який налічує 333 найменування (11 з них іноземною мовою). Основний зміст дисертації викладений на 199 сторінках комп'ютерного набору і містить 19 таблиць і 12 рисунків на 34 сторінках. Загальний обсяг дисертації - 289 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання, вказано методи дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, подано дані про публікації, обсяг та структуру роботи.

У першому розділі „Теоретичні підходи до проблеми конфліктів у молодій сім'ї” аналізуються теоретичні підходи до вивчення проблеми міжособистісних конфліктів та конфліктів у молодій сім'ї, визначаються особливості конфліктів, чинники їх виникнення та умови перебігу.

Значна кількість досліджень з проблематики конфліктів здійснювалася у контексті напрямків, які сформувалися на рубежі XIX-XX століть: психоаналітичного (А.Адлер, З.Фрейд, Е.Фромм, К.Хорні, К.Г.Юнг); соціотропного (У.Мак-Дауголл, С.Сігеле); етологічного (К. Лоренц, Н. Тінберген); теорії групової динаміки (К.Левін, Д.Креч, Р.Кратчфілд, Н.Лівсон); фрустраційно-агресивного (Л.Берковітц, Д.Доллард, Н.Міллер); біхевіористського (А.Басс, А.Бандура); соціометричного (Дж. Морено); інтеракціоністського (Д.Мід, Т.Шибутані).

У вітчизняній психології вивченню проблематики конфлікту не приділялося належної уваги в зв'язку з політичною ситуацією у країні та твердженням марксистсько-ленінської філософії про неможливість загострення суперечностей та виникнення конфліктної атмосфери у соціалістичному суспільстві.

Сімейний конфлікт є різновидом міжособистісного та розглядається як окремий вид взаємодії між людьми в процесі їх життєдіяльності (А.Я.Анцупов, О.Є.Зуськова, А.Т.Ішмуратов, В.П.Левкович, Г.В.Ложкін, А.В.Мороз, Н.І.Пов'якель).

На виникнення конфліктів у молодій сім'ї впливають шлюбно-сімейні уявлення (Б.М.Величковський, В.І.Зацепін, Г.Келлі, С.В.Ковальов, О.Г.Шмельов). Існує точка зору, згідно якої від змісту уявлень індивіда про сім'ю залежать потреби, які він намагається задовольнити в подружньому житті (І.С.Кон). Дослідження, проведені М.А.Абалкіною, Л.А.Коростильовою, О.І.Кочетовим, О.М.Маховіковим, І.Ю. Поляковою, Л.І.Савіновим, В.О.Сисенко, У.Харлі, засвідчують, що шлюб укладається для взаємного задоволення потреб один одного. Часткове або повне їх незадоволення провокує появу в шлюбних партнерів відчуття психічного дискомфорту, наслідком якого стають різноманітні конфлікти. Звідси випливає, що джерелом проблем у сім'ї часто бувають невиправдані очікування шлюбних партнерів, які частково досліджувалися в роботах науковців з проблем молоді сім'ї. Виявлено, що рівень усвідомленості таких очікувань може зумовлюватися гендерними особливостями (Л.В.Штильова) та впливом зовнішніх факторів, який в свою чергу може бути опосередкованим (К.Вітек, С.Кратохвіл, В.І.Слепкова, З.Цельмер) або прямим (Т.М.Афанасьєва, І.В.Дорно, В.І.Зацепін).

Дослідники з проблем молоді сім'ї зазначають, що одним з чинників виникнення конфліктів і розлучень в молодих сім'ях є різноманітні установки подружжя на сімейне життя, однак це не було предметом спеціального дослідження. В.І.Слободчиков та Є.І.Ісаєв вважають, що набування подружніх установок

відбувається в процесі сімейного спілкування. А.Г.Харчев і М.С.Мацьковський до причин сімейних конфліктів відносять установку на шлюб як на легке життя, яка проявляється в чотирьох факторах: неготовність молодих людей до різкої зміни стилю життя; складність стосунків між поколіннями; гедоністичне ставлення до шлюбу (очікування приємних несподіванок); відсутність підготовки до виконання всього комплексу функцій, необхідних в сім'ї. А.Б.Добрович, В.І.Зацепін, М.А.Іванов, Ю.Б.Рюриков, А.М.Сизанов, О.А.Ясицька основний акцент роблять на ритмі почуттів в подружньому житті, в результаті чого в подружжя спрацьовує позитивна (переваги партнера збільшуються, а недоліки зменшуються) чи негативна (дії партнера поступово сприймаються все більше через „сіру призму“) установки.

На виникнення конфліктів у молодій сім'ї впливають гендерні стереотипи закріплення соціальних ролей за відповідною статтю, про що згадується у дослідженнях В.С.Агеєва, Ю.Є.Альошиної, Ш.Берна, І.Ю.Борисова, О.Є.Зуськової, М.Г.Горлач, П.П.Горностая, І.С.Кона, В.П.Левкович, М.М.Малишевої. Підкреслюється, що в результаті трансформації рольових стосунків у сім'ї, ситуація розподілу та перерозподілу функцій та сімейних обов'язків стає складною та насичується конфліктами, і тому тісно пов'язана з уявленнями шлюбних партнерів про гендерні ролі. І.В.Головнюова зазначає, що в наш час особливого значення набуває сімейно-рольова сумісність, оскільки уявлення про ті ролі, які повинне виконувати подружжя в спільному житті, стали менш жорстко детермінованими, тому уявлення про те, яким повинен бути „справжній чоловік“ та „справжня дружина“, у вступаючих у шлюб можуть різко розходитися. Аналізуючи принципи побудови стосунків у системі „чоловік-дружина“, І.В.Гребінніков виділяє егалітарний, авторитарний та архаїчний типи сімей. На думку Г.Навайтіс, сучасні молоді люди в своїх дошлюбних очікуваннях іноді змішують риси традиційної і егалітарної сімей, що дало змогу автору виділити псевдотрадиційну та псевдоегалітарну моделі сімей. З досліджень науковців слідує, що узгодження рольових позицій шлюбних партнерів відбувається в процесі життєдіяльності сім'ї. Сімейні ролі повинні створювати таку систему, яка могла б задовольнити психологічні потреби членів подружжя та дозволила уникати конфліктів.

Проведений аналіз психологічної літератури дозволив нам виділити основні групи психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї. До них ми відносимо: психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя та гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів. Вивченню особливостей їх впливу на виникнення сімейних конфліктів і присвячене наше експериментальне дослідження.

У другому розділі „Експериментальне дослідження психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї“ представлено методичні підходи до вивчення психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї, результати їх експериментального дослідження, виявлення взаємозв'язку між рівнем конфліктності у молодій сім'ї з особистісною зрілістю шлюбних партнерів до сімейного життя.

У констатувальному дослідженні взяли участь 250 осіб (125 молодих пар) віком від 19 до 29 років.

Основними завданнями констатувального експерименту були:

1) емпірично дослідити психологічні чинники виникнення конфліктів у молодій сім'ї та провести кількісний і якісний аналіз одержаних даних;

2) експериментально виявити наявність зв'язку між конфліктністю у молодій сім'ї та рівнем особистісної зрілості до сімейного життя шлюбних партнерів.

Психологічні очікування, за нашим припущенням, є психологічним чинником виникнення конфліктів у молодій сім'ї. Ми розглядаємо „**Психологічні очікування шлюбних партнерів**” як систему уявлень про сімейне життя, під впливом якої в партнерів виробляються сімейні цінності та формуються потреби, повне або часткове незадоволення яких зі сторони чоловіка (дружини) призводить до незадоволення собою, партнером та відносинами в цілому, а відтак до нереалізованих очікувань, рівень усвідомленості яких може зумовлюватися гендерними особливостями членів подружжя та впливом зовнішніх факторів.

Тест „Методика діагностики подружніх стосунків” В.П.Левкович та О.Є.Зуськової дає змогу визначити, як впливають на виникнення конфліктів очікування, які сформувались у партнерів до моменту вступу в шлюб і на основі цього віднести подружню пару до відповідної групи сімей. В результаті досліджуваних сім'ї поділились на три групи: стабільні (45,79%), проблемні (39,25%) і нестабільні (14,96%). Результати дослідження стверджують, що стабільні (неконфліктні) сім'ї характеризуються перевищенням рівня взаємних оцінок партнерів як над рівнем очікувань, так і над рівнем самооцінок шлюбних партнерів. У проблемних (конфліктних) сім'ях достатньо часто спостерігається перевищення очікувань над взаємними оцінками шлюбних партнерів. Нестабільним (конфліктним) сім'ям притаманне стійке перевищення самооцінок і очікувань над взаємними оцінками членів подружжя. Встановлено суттєві кореляційні зв'язки позитивної спрямованості ($p \leq 0,01$) між рівнем моральної мотивації подружжя і різними сферами сімейного життя (культура спілкування, пізнання, емоційний комфорт, розподіл сімейних обов'язків, фінансове забезпечення сім'ї). Оскільки в основі очікувань лежить задоволення потреб членів подружжя, то для дослідження цього чинника ми застосували анкету аналізу подружніх потреб У.Харлі, яка дає змогу проаналізувати задоволення потреб в ніжності, в сексуальних стосунках, у спілкуванні, у супутнику по відпочинку, у фінансовій підтримці, в привабливості партнера, в щирості та відвертості, в допомозі по господарству, у відданості сім'ї, в захопленні зі сторони партнера. Аналізуючи прояв подружніх потреб, ми дійшли висновку про те, що у всіх сферах життєдіяльності у респондентів конфліктних сімей переважають високий та низький рівні прояву потреб (79,42%), а у неконфліктних подружніх пар – середній рівень (61,23%). Виявлено кореляційний зв'язок на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$ між рівнем прояву подружніх потреб і рівнем оцінювання задоволення потреб своїм партнером. Найвищий рівень оцінювання задоволення потреб своїм партнером виявлено при помірному прояві цих потреб. Особливо низький рівень оцінювання задоволення потреб партнером при високому їх прояві. Суттєві кореляційні взаємозв'язки ($p \leq 0,01$) встановлені між рівнями прояву подружніх потреб (в ніжності, в сексуальних стосунках, у спілкуванні, захопленні зі сторони партнера, привабливістю партнера, спільним проведенням дозвілля). Взаємозв'язки на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$

виявлено між рівнем прояву подружніх потреб та рівнем нереалізованих очікувань, між рівнем прояву потреб та рівнем конфліктності.

Установки подружжя на сімейне життя також є, за нашим припущенням, психологічним чинником виникнення конфліктів у молодій сім'ї. За нашим визначенням „Установки подружжя на сімейне життя” - це внутрішнє, усвідомлене або неусвідомлене членами подружжя, налаштування, яке дає змогу сприймати дії партнера та відносини в сім'ї в цілому не такими, якими вони є в дійсності, а в їх можливостях, і залежить як від зовнішніх факторів, так і від індивідуально-психологічних особливостей подружжя.

При дослідженні впливу установок на конфліктність при розподілі ролей у сім'ї ми використовували методіку „РОД” А.М.Волкової. Установки досліджувались у різні періоди функціонування сім'ї. У неконфліктних сім'ях традиційна форма розподілу ролей (дружина виконує виключно жіночі обов'язки, які пов'язані з сім'єю і домом, а чоловік – чоловічі, які пов'язані насамперед з роботою) переважає лише у кризові періоди функціонування сім'ї. У стабільні періоди на традиційний розподіл ролей роблять установку 4,08% партнерів неконфліктних сімей і 30,16% партнерів конфліктних сімей, на рівноправну форму (всі сімейні обов'язки діляться між подружжям в однаковій мірі) - 40,80% партнерів неконфліктних сімей і 10,34% партнерів конфліктних сімей. У конфліктних сім'ях, на відміну від неконфліктних, традиційна форма розподілу ролей чоловіками асоціюється з псевдотрадиційною формою (лідер чоловік, обмеження професійної кар'єри дружини, приписування їй більшості побутових робіт і догляд за дітьми, але внесок у сімейний бюджет членів подружжя однаковий), а жінками - з псевдоєгалітарною (повна рівність чоловіка і дружини у вирішенні важливих для сім'ї питань, однакова завантаженість їх побутовими роботами і в той час приписування чоловіку традиційних обов'язків матеріально забезпечувати сім'ю). Відтак, у неконфліктних сім'ях значущих гендерних відмінностей між рольовими установками не виявлено ($p > 0,05$) у таких сферах сімейного життя як зовнішня соціальна активність, емоційно-терапевтична функція шлюбу, значення зовнішньої привабливості партнера. У сфері господарсько-побутової функції і у сфері батьківського виховання гендерні відмінності між рольовими установками у неконфліктних сім'ях виявлено на рівні $p \leq 0,05$, тоді як у конфліктних сім'ях гендерні відмінності між рольовими установками у всіх сферах сімейного життя виявлено на достатньому рівні значущості ($p \leq 0,01$).

Психологічним чинником виникнення конфліктів у молодій сім'ї, за нашим припущенням, є гендерно-рольові стереотипи. „Гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів” – це життєві уявлення про особистісні якості подружжя, прийняті в суспільстві, які передбачають стандартні моделі рольової поведінки чоловіків і жінок, згідно з якими для жінок головними ролями вважаються експресивні ролі, які передбачають турботу про дітей і регулювання взаємостосунків в сім'ї, а для чоловіків – інструментальні ролі, які полягають в підтримці зв'язку між сім'єю і зовнішнім світом.

Дослідження впливу гендерно-рольових стереотипів на конфліктність при розподілі ролей у сім'ї здійснювалось за допомогою опитувальника „Розподіл ролей в сім'ї” Ю.Є.Альшиної, Л.Я.Гозмана та Є.М.Дубовської, який дає змогу виявити

уявлення молодих людей стосовно ідеального розподілу ролей в семи сферах сімейного життя: виховання дітей; матеріальне забезпечення сім'ї; підтримка емоційного клімату в сім'ї; організація розваг; виконання ролі „господаря” / „господині”; відповідальність за задоволення інтимними стосунками; організація сімейної субкультури. Високий рівень стереотипності (виконання жінками суто жіночих ролей, а чоловіками – суто чоловічих) спостерігається у 3,80% жінок неконфліктних сімей і 18,52% жінок конфліктних сімей, 6,12% чоловіків неконфліктних сімей і 27,26% чоловіків конфліктних сімей. В ході дослідження ми виявили взаємозв'язок позитивної спрямованості між рівнем стереотипності і рівнем конфліктності ($p \leq 0,01$).

За нашим припущенням, на рівень конфліктності у молодій сім'ї також впливає рівень особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя, основними компонентами якої є ціннісні орієнтації, емпатія, емоційна стійкість та відповідальність. Дослідження проводилось за методикою „Ціннісні орієнтації” М.Рокіча, „Тестом-опитувальником особистісної зрілості” Ю.З.Гільбуха, „Методикою багатофакторного дослідження особистості” Р.Кеттела. Одержані результати констатувального експерименту дають змогу стверджувати, що у конфліктних сім'ях, у порівнянні з неконфліктними, прослідковується низький рівень особистісної зрілості до сімейного життя. В ході дослідження встановлено, що значною мірою рівень конфліктності корелює (негативна спрямованість) з рівнем особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя ($p \leq 0,01$).

Результати емпіричного дослідження стверджують, що у респондентів конфліктних сімей, на відміну від неконфліктних, переважає високий рівень стереотипності, установка на традиційну форму розподілу ролей у різні періоди функціонування сім'ї, високий рівень нереалізованих очікувань та низький рівень особистісної зрілості (рис.1).

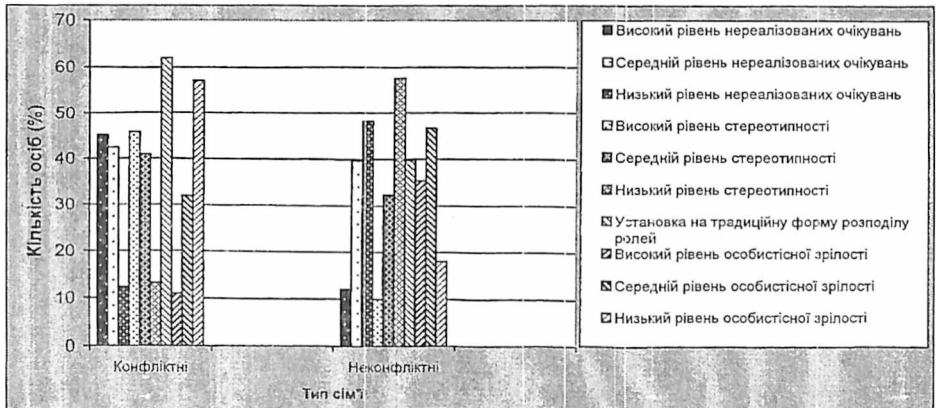

Рис.1. Особливості прояву психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї

З цього випливає необхідність цілеспрямованого впливу на процес життєдіяльності молодій сім'ї з метою профілактики та подолання конфліктів між

шлюбними партнерами, розвитку особистісної зрілості членів молодого подружжя до сімейного життя.

У третьому розділі „Психологічний супровід попередження конфліктів у молодій сім'ї” представлено теоретичне обґрунтування, змістовні та процесуальні аспекти формуального експерименту, результати впровадження тренінгової програми „Гармонізація стосунків у молодій сім'ї” з метою попередження конфліктів у молодих сім'ях та підвищення особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя.

Висунуте припущення стосовно попередження конфліктів у молодій сім'ї активними психологічними методами навчання вимагає необхідності теоретичного обґрунтування можливості гармонізації стосунків молодого подружжя шляхом корекції високого рівня нереалізованих психологічних очікувань шлюбних партнерів, впливу установок подружжя на сімейне життя та стереотипізації, що впливають на рівень благополуччя молодих сімей, а також підвищення особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя.

Стосовно можливості корекції високого рівня нереалізованих психологічних очікувань шлюбних партнерів активними методами навчання ми виходили із теоретичних положень Н.О.Соболевої, яка серед виразно змінних ознак очікувань виділяє плинність, мінливість, нестійкість, почуттєву форму їх усвідомлення, здатність поступово змінюватися, зв'язок з прогнозованим перебігом подій, позитивне чи негативне емоційне забарвлення.

Можливість корекції установок засобами психологічного тренінгу експериментально доведена дослідженнями Л.А.Петровської. Загальні положення щодо можливості розвитку в особистості установок на соціально-психологічну активність та гуманістичних установок на партнера по спілкуванню можуть бути поширені і на установки щодо подружнього життя. При розробці та підборі вправ, спрямованих на переосмислення подружжям установок на сімейне життя, за основу ми брали положення Д.Майерса про соціально-психологічну природу установок і їх вплив на поведінку людини та про зворотній вплив поведінки на установки; рівневу концепцію І.С.Кона, у якій підкреслюється, що установки особистості складаються із трьох компонентів: когнітивного, афективного та поведінкового; диспозиційну теорію особистості В.О.Ядова, згідно якої установки особистості являють собою певну ієрархічну систему диспозицій – від елементарних установок до вищого рівня мотиваційної ієрархії.

Припущення щодо корекції стереотипних уявлень шлюбних партнерів активними методами навчання обґрунтовано висновками досліджень Т.Є.Васильєвої про те, що стереотипи суспільної свідомості, незважаючи на зовнішню консервативність, наділені вельми рухливою, внутрішньо мобільною психологічною структурою, яка здатна миттєво реагувати на найменші зміни зовнішнього середовища, самої людини або культури, що створена в результаті їх взаємодії. Подібну позицію займає і Н.О.Русіна, яка зауважує, що за своїм змістом стереотип є образом-уявленням з нечіткими межами, і лише вербально виражена оцінка формує чітку думку про якості певної групи людей. Дослідження ролі стереотипів у процесі формування уявлень та оцінних суджень індивіда було в центрі уваги І.С.Кона, який приходить до висновку, що стереотип – це упереджена, тобто не заснована на свіжій

безпосередній оцінці кожного явища, а виведена із стандартизованих суджень та очікувань думка про властивості людей та явищ, яка може змінюватись.

Переосмислення подружжям своїх психологічних очікувань, стереотипних уявлень, установок і домагань можливе, за нашим припущенням, за умови сформованості у шлюбних партнерів високого рівня особистісної зрілості до подружнього життя (спільних ціннісних орієнтацій, емпатійності, емоційної стійкості, відповідальності). Можливість переосмислення ціннісних орієнтацій активними формами та методами навчання доведено дослідженнями Н.О.Кордунової, Л.І.Мороз, Е.О.Помиткіна. Здатність до співчуття та співпереживання може підвищуватися шляхом тренувань і спеціальних вправ в процесі спеціального розвитку (С.Б.Борисенко, Т.В.Василишина, Т.П.Гаврилова, О.Г.Коваленко, В.І.Кротенко, О.А.Орищенко). Формуючи в особистості емоційну стійкість, Л.І.Бучек і Л.М.Котова зазначають, що можна при цьому впливати на волюву, емоційну та практичну сферу. М.В.Савчин, Л.П.Татомир, В.І.Тернопільська, розвиваючи в особистості відповідальність, наголошують, що впливати на її когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти можна активними психологічними методами навчання.

Дані положення дозволяють стверджувати, що корекція психологічних очікувань, установок та стереотипів шлюбних партнерів, а також розвиток особистісної зрілості членів подружжя є можливими і здатні відбуватися за рахунок виходу за межі власних уявлень, усвідомлення інших точок зору, що найкраще і за відносно короткий проміжок часу проявляється і реалізується у тренінговій групі через отримання учасниками зворотного зв'язку.

Основною метою формувального експерименту стало зниження конфліктності в молодій сім'ї.

Конкретними завданнями формувального експерименту було обрано:

- 1) розвиток вміння співвідносити свої потреби, очікування і домагання із бажаннями та можливостями шлюбного партнера;
- 2) вироблення критичного ставлення до невірних установок до шлюбного партнера та взаємодії з ним, до стереотипних уявлень, прийнятих в суспільстві;
- 3) розвиток особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя (ціннісних орієнтацій, емпатії, емоційної стійкості та відповідальності).

Для вирішення цих завдань ми розробили програму тренінгу „Гармонізація стосунків у молодій сім'ї”, яка була спрямована на переосмислення членами молодого подружжя своїх очікувань як до партнера, так і до сім'ї в цілому, установок на сімейне життя та домагань, стереотипних уявлень, прийнятих в суспільстві, а також на підвищення особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя. Програма складається з двох взаємопов'язаних тематичних блоків, які, в свою чергу, включають 20 занять по 2 години (всього 40 годин). Основна частина занять тренінгової програми містила тренінгові вправи, ситуативно-рольові ігри, групові дискусії, інформаційні повідомлення. Зміст авторського тренінгу базувався як на авторських, так і на модифікованих напрацюваннях російських та українських дослідників.

У формувальному експерименті взяли участь 100 осіб (50 молодих пар). На завершальному етапі діагностичної частини констатувального експерименту нами

було довільно сформовано експериментальну і контрольну групи молодих пар, у які ввійшло по 50 осіб (25 подружніх пар) конфліктних сімей.

Склад контрольної і експериментальної групи конфліктних сімей нами було сформовано за результатами діагностичної частини констатувального експерименту таким чином, щоб кількість респондентів кожної з цих груп не мала значних відмінностей у відповідних показниках.

Тренінг проводився із 50 молодими особами (25 сімейних пар). Експериментальну групу було поділено на три підгрупи: 8 сімейних пар, 8 сімейних пар і 9 сімейних пар. Тренінг по підгрупах тривав впродовж шести місяців (січень-червень); заняття, тривалістю 2 години, проводилися один раз на тиждень.

Після проведення формувального експерименту з метою виявлення змін в особливостях прояву психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї, а також у рівнях особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя ми застосували ті самі методики, що і на констатувальному етапі дослідження.

Згідно з результатами контрольного експерименту, після проведення тренінгу у респондентів експериментальної групи виявлено позитивні зміни в особливостях прояву психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї та рівнях особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя (таблиці 1 і 2).

Таблиця 1

Особливості прояву психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї до і після формувального експерименту

Рівні	Контрольна група N = 50						Експериментальна група N = 50					
	Нереалізовані очікування шлюбних партнерів											
	До есперименту		Після експерименту		Різниця		До есперименту		Після експерименту		Різниця	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Високий	25	50,00	23	46,00	-2	-4,00	24	48,00	17	34,00	-7	-14,00
Середній	20	40,00	21	42,00	+1	+2,00	20	40,00	19	38,00	-1	-2,00
Низький	5	10,00	6	12,00	+1	+2,00	6	12,00	14	28,00	+8	+16,00
Форми прояву	Установки шлюбних партнерів на розподіл сімейних ролей											
Традиційна	28	56,00	27	54,00	-1	-2,00	27	54,00	18	36,00	-9	-18,00
Ангитрадиційна	13	26,00	14	28,00	+1	+2,00	13	26,00	16	32,00	+3	+6,00
Рівноправна	9	18,00	9	18,00	0	0,00	10	20,00	16	32,00	+6	+12,00
Рівні	Гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів											
Високий	19	38,00	18	36,00	-1	-2,00	19	38,00	9	18,00	-10	-20,00
Середній	20	40,00	21	42,00	+1	+2,00	21	42,00	25	50,00	+4	+8,00
Низький	11	22,00	11	22,00	0	0,00	10	20,00	16	32,00	+6	+12,00

Як видно з таблиці 1, у шлюбних партнерів експериментальної групи знизився рівень стереотипності: на 20,00% зменшилась кількість респондентів з високим рівнем стереотипності і на 12,00% збільшилась кількість респондентів з низьким рівнем стереотипності. На 12,00% збільшилась кількість респондентів, які роблять установку на рівноправну форму розподілу ролей і на 18,00% зменшилась кількість респондентів, які роблять установку на традиційну форму розподілу сімейних ролей. Відтак, знизився рівень нереалізованих очікувань шлюбних партнерів: на 14,00% і на 2,00% зменшилась кількість партнерів з високим і середнім рівнем

нереалізованих очікувань відповідно; на 16% збільшилась кількість осіб з низьким рівнем нереалізованих очікувань.

Таблиця 2

Рівень особистісної зрілості шлюбних партнерів у конфліктній молодій сім'ї до і після формувального експерименту

Рівні	Рівень особистісної зрілості											
	Контрольна група N=50						Експериментальна група N=50					
	До експерименту		Після експерименту		Різниця		До експерименту		Після експерименту		Різниця	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Рівень відповідальності												
Низький	30	60,00	31	62,00	+1	+2,00	29	58,00	20	40,00	-9	-18,00
Середній	16	32,00	14	28,00	-2	-4,00	16	32,00	22	44,00	+6	+12,00
Високий	4	8,00	5	10,00	+1	+2,00	5	10,00	8	16,00	+3	+6,00
Рівень емоційної стійкості												
Низький	21	42,00	20	40,00	-1	-2,00	19	38,00	10	20,00	-9	-18,00
Середній	22	44,00	22	44,00	0	0,00	21	42,00	26	52,00	+5	+10,00
Високий	7	14,00	8	16,00	+1	+2,00	10	20,00	14	28,00	+4	+8,00
Рівень емпатійності												
Низький	16	32,00	17	34,00	+1	+2,00	18	36,00	8	16,00	-10	-20,00
Середній	26	52,00	27	54,00	+1	+2,00	25	50,00	29	58,00	+4	+8,00
Високий	8	16,00	6	12,00	-2	-4,00	7	14,00	13	26,00	+6	+12,00

З таблиці 2 видно, що у експериментальній групі на 6,00% збільшилась кількість респондентів з високим рівнем відповідальності, на 8,00% збільшилася кількість респондентів з високим рівнем емоційної стійкості і на 12,00% збільшилася кількість респондентів з високим рівнем емпатійності. Кількість респондентів з низьким рівнем відповідальності, емоційної стійкості і емпатійності зменшилася на 18,00%, 18,00% і 20,00% відповідно. Кількість респондентів з середнім рівнем відповідальності, емоційної стійкості і емпатійності збільшилася на 12,00%, 10,00% і 8,00% відповідно.

Результати дослідження показали, що у респондентів експериментальної групи після проведеної тренінгової роботи також відбулися зміни в ціннісних орієнтаціях. Якщо до експерименту для респондентів експериментальної групи важливими були цінності самоутвердження за рахунок інших, індивідуалістичні, конформістські, то після експерименту для них важливими стали цінності сприйняття інших, альтруїстичні, етичні цінності.

Запропонована експериментальна програма „Гармонізація стосунків у молодій сім'ї” виявилася ефективною, оскільки, після завершення експериментального навчання шлюбні партнери, що брали у ньому участь (у порівнянні з членами контрольної групи), продемонстрували нижчий рівень конфліктності у шлюбно-сімейній взаємодії. Порівняння даних, що відображають рівень конфліктності шлюбних партнерів до та після формувального експерименту, демонструє суттєві

зміни у шлюбних партнерів, що брали участь в експериментальному навчанні (табл.3).

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика конфліктності сімей до та після
формульовального експерименту**

Рівень конфліктності	Контрольна група N=25						Експериментальна група N=25					
	До експерименту		Після експерименту		Різниця		До експерименту		Після експерименту		Різниця	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високій	16	64,00	17	68,00	+1	+4,00	17	68,00	14	56,00	-3	-12,00
Середній	9	36,00	8	32,00	-1	-4,00	8	32,00	7	28,00	-1	-4,00
Низький	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	4	16,00	+4	+16,00

Як бачимо, в експериментальній групі після формульовального експерименту на 12,00% зменшилась кількість сімей з високим рівнем конфліктності, на 4,00% - з середнім рівнем і на 16,00% збільшилась кількість сімей з низьким рівнем конфліктності.

За результатами дослідження були розроблені практичні рекомендації молодим сім'ям, які містять науково-обґрунтовані пропозиції, дотримання яких сприятиме попередженню конфліктів у молодих сім'ях в адаптаційний період. У самозвітах по закінченню роботи тренінгу учасники зазначили, що відбулись зміни у власній поведінці та свідомості, переосмисленні своїх очікувань, установок до шлюбного партнера та взаємодії з ним, стереотипних уявлень, прийнятих в суспільстві, що свідчить про зростання їх особистісної зрілості до сімейного життя.

Одержані результати підтвердили висунуту нами гіпотезу і дали можливість зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми психологічних чинників виникнення та профілактики конфліктів у сім'ї, що проявилось у визначенні основних груп чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї в адаптаційний період (психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя, гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів), вивченні особливостей їх прояву, дослідженні зв'язку конфліктності у молодій сім'ї з особистісною зрілістю шлюбних партнерів до сімейного життя, обґрунтуванні, розробці та апробації програми цілеспрямованої роботи зі зниження впливу зазначених чинників на виникнення конфліктів у молодій сім'ї та підвищенні особистісної зрілості молодих сімей до подружнього життя, виробленні практичних рекомендацій для молодих сімей щодо попередження конфліктів в адаптаційний період сімейного життя.

1. Проблема конфлікту розроблялася у соціологічному, психологічному та філософському напрямках, серед яких вагоме місце займає психологічний. Дослідженнями зарубіжної психології першої половини ХХ століття започатковано систематичний підхід до вивчення конфлікту як самостійного психологічного феномена. У вітчизняній психології вивченню проблематики конфлікту не приділявся належної уваги в зв'язку з політичною ситуацією у країні та

твердженням марксистсько-ленінської філософії про неможливість загострення суперечностей та виникнення конфліктної атмосфери у соціалістичному суспільстві.

2. Сім'я та сімейні конфлікти є предметом дослідження в галузі соціології й практичної психології. Більшість психологів і соціологів, які досліджують сімейні стосунки, підкреслюють важливість початкового періоду розвитку сім'ї. В цей період проходить подружня адаптація, формуються сімейні норми та санкції, відбувається освоєння рольової поведінки. Одночасно в цей період загострюються майже всі проблеми подружнього життя. Основними психологічними чинниками виникнення конфліктів у молодій сім'ї є психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя, гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів.

3. Психологічні очікування шлюбних партнерів є вагомим чинником виникнення конфліктів у молодій сім'ї. Вони являють собою *систему уявлень про сімейне життя, під впливом якої в партнерів виробляються сімейні цінності та формуються потреби, повне або часткове незадоволення яких зі сторони чоловіка (дружини) призводить до незадоволення собою, партнером та відносинами в цілому, а відтак до нереалізованих очікувань, рівень усвідомленості яких може зумовлюватися гендерними особливостями членів подружжя та впливом зовнішніх факторів*. На виникнення конфліктів у молодій сім'ї впливає протиріччя потреб (в ніжності, в сексуальних стосунках, у спілкуванні, супутнику по відпочинку, фінансовій підтримці, привабливості партнера, ширості та відвертості, допомозі по господарству, відданості сім'ї, захопленні зі сторони партнера), а також завищені очікування, які сформувались у подружжя до моменту вступу в шлюб. Конфлікт між членами подружжя виникає в результаті суперечностей уявлень членів подружжя відносно реалізації власних потреб, потреб партнера і розходження їх уявлень з очікуваннями по відношенню до партнера. Надто високий і надто низький рівень прояву подружніх потреб зумовлює низьку реалізацію як власних потреб, так і потреб партнера, а відтак високий рівень нереалізованих очікувань, що є причиною виникнення конфліктів у молодій сім'ї.

4. Установки подружжя на сімейне життя, зокрема їх гармонійне поєднання в обох членів подружжя, впливають на рівень благополуччя в сім'ї. Установками подружжя на сімейне життя є *внутрішнє, усвідомлене або неусвідомлене членами подружжя, налаштування, яке дає змогу сприймати дії партнера та відносини в сім'ї в цілому не такими, якими вони є в дійсності, а в їх можливостях, і залежить як від зовнішніх факторів, так і від індивідуально-психологічних особливостей подружжя*. Конфлікти у молодих сім'ях зумовлюються такими установками, при яких як у стабільні, так і в кризові періоди життя переважає традиційна форма статево-рольової диференціації (дружина виконує виключно жіночі обов'язки, які пов'язані з сім'єю і домом, а чоловік – чоловічі, які пов'язані насамперед з роботою). Одним із чинників конфліктності у сім'ї є невідповідність між установкою шлюбного партнера і його реальною поведінкою, викликана неврахуванням індивідуальних особливостей протилежної статі, її нахилів, можливостей. У конфліктних сім'ях чоловіки роблять установку на псевдотрадиційну (лідер чоловік, обмеження професійної кар'єри дружини, приписування їй більшість побутових робіт і догляд за дітьми, але внесок у

сімейний бюджет членів подружжя однаковий), а жінки на псевдоєгалітарну (повна рівність чоловіка і дружини у вирішенні важливих для сім'ї питань, однакова завантаженість їх побутовими роботами і в той час приписування чоловіку традиційних обов'язків матеріально забезпечувати сім'ю) форми розподілу ролей.

5. Вагомим чинником виникнення конфліктів у молодій сім'ї є гендерно-рольові стереотипи щодо сімейного життя шлюбних партнерів, прийняті в суспільстві. Вони являють собою уявлення про особистісні якості подружжя, прийняті в суспільстві, які передбачають стандартні моделі рольової поведінки чоловіків і жінок, згідно з якими для жінок головними ролями вважаються експресивні ролі, які передбачають турботу про дітей і регулювання взаємостосунків в сім'ї, а для чоловіків – інструментальні ролі, які полягають в підтримці зв'язку між сім'єю і зовнішнім світом. У конфліктних сім'ях проявляється здебільшого висока стереотипність (виконання жінками суто жіночих ролей, а чоловіками – суто чоловічих), яка не дає змоги у стабільні періоди життя сім'ї переходити на рівноправну форму статево-рольової диференціації. На виникнення конфліктів впливає наявність стереотипів щодо розподілу ролей в сім'ї як в одного, так і в обох членів подружжя.

6. Конфліктність у сім'ї тісно пов'язана з рівнем особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя, яка проявляється перш за все у ціннісних орієнтаціях членів сім'ї, емпатійності, вміннях встановлювати близькі стосунки з іншими людьми, відповідальності за сім'ю, емоційній стійкості до життєвих ситуацій. Співпадіння цінностей у обох членів подружжя, високого рівня емпатійності та відповідальності, емоційної стійкості та саморегуляції призводить до зниження конфліктності у молодій сім'ї.

7. Теоретичні положення психології про відносну стійкість потреб, очікувань та стереотипів особистості та можливість їх переосмислення і змінення є методологічним підґрунтям організації цілеспрямованої роботи зі зниження конфліктності у молодих сім'ях. Корекція психологічних очікувань, стереотипів та установок шлюбних партнерів можлива активними психологічними методами навчання, що призводить до помірного прояву потреб, підвищення рівня оцінювання задоволення потреб своїм партнером, зниження рівня нереалізованих очікувань. Використання активних психологічних методів навчання призводить до зростання числа осіб, які роблять установку на особисте домінування в реалізації тієї чи іншої сімейної функції, особливо рівня домагань чоловіків у виконанні функції батьківського виховання, а також при реалізації господарсько-побутової функції шлюбу, врахування інтересів шлюбного партнера та сім'ї в цілому, що дало можливість ефективно здійснювати статево-рольову диференціацію в різні періоди життєдіяльності сім'ї, сприяло переосмисленню стереотипних уявлень щодо розподілу між собою виконання усіх сімейних ролей.

8. Поєднання цілеспрямованої тренінгової роботи у напрямках зниження дії психологічних чинників та підвищення особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя є ефективним щодо зниження конфліктності у молодих сім'ях. Це призводить також до переосмислення шлюбними партнерами ціннісних орієнтацій, формування у них вмінь встановлювати близькі стосунки з партнером на основі

емпатії, підвищення у членів молодого подружжя рівня емоційної стійкості до життєвих ситуацій та відповідальності за сім'ю.

Практичні рекомендації членам молодого подружжя включають поради щодо переосмислення сімейних цінностей з врахуванням позицій шлюбного партнера, його інтересів, мотивів, можливостей та розкривають способи попередження і вирішення конфліктів в адаптаційний період. Уточнені вимоги, яким повинне відповідати подружжя у шлюбно-сімейній взаємодії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Зокрема, більш ретельного вивчення вимагає дослідження психологічних чинників виникнення конфліктів на різних вікових етапах шлюбної взаємодії та пошуку шляхів і засобів стабілізації стосунків в кризові періоди функціонування сім'ї.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Шевчишена О.В. Чинники виникнення конфліктів у молодій сім'ї / О.В. Шевчишена // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів X Всеукр. наук. – практ. конф., Київ, 16-18 травня 2007 р.; У 6-ти т./Редкол.: І.І.Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – Т.4. – С.277-278.

2. Шевчишена О.В. Проблеми молодого сім'ї в адаптаційний період / О.В.Шевчишена // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. - №22 (46). – С.56-65.

3. Шевчишена О.В. Вплив уявлень молоді про сім'ю на сімейні стосунки у перші роки подружнього життя / О.В. Шевчишена // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XI Всеукр. наук. – практ. конф., Київ, 14-16 травня 2008 р.; У 4-х т./Редкол.: І.І.Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – Т.2. – С.81-84.

4. Шевчишена О.В. Задоволеність шлюбом і рівень нереалізованих очікувань в подружній парі / О.В. Шевчишена // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - №25 (49). – С.22-29.

5. Шевчишена О.В. Вплив моральної мотивації подружжя на стабільність молодого сім'ї / О.В.Шевчишена // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д.- К., 2009. – Т XI., частина 5. – С. 428-436.

6. Шевчишена О.В. Вплив соціально-психологічних установок на сімейне життя та виникнення конфліктів у молодій сім'ї / О.В. Шевчишена // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д.- К.: ГНОЗІС, 2009. – Т XI., частина 2. – С. 523-532.

7. Шевчишена О.В. Вплив гендерних стереотипів на виникнення ролевих конфліктів у молодій сім'ї / О.В.Шевчишена // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. - 2009.- № 1-2. – С. 138-143.

8. Шевчишена О.В. Проблема міжособистісних взаємин подружжя в адаптаційний період / О.В. Шевчишена // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України – за ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої.- Вип.4 – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009, С. 491-501.

9. Шевчишена О.В. Використання активних форм та методів навчання для попередження конфліктів у молодій сім'ї / О.В. Шевчишена // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XII Всеукр. наук. – практ. конф., Київ, 13-15 травня 2009 р.; У 2-х т./Редкол.: І.І.Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – Т.1(І). – С.198-200.

10. Шевчишена О.В. Вплив соціально-психологічного тренінгу на рівень прояву подружніх потреб шлюбних партнерів / О.В.Шевчишена // Вісник Дніпропетровського університету. Серія педагогіка і психологія. – 2009. – Т XVII, №9 (випуск 15). – С. 137-143.

11. Шевчишена О.В. Корекція установок подружжя на сімейне життя активними формами та методами навчання / О.В. Шевчишена // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - №27 (51). – С. 8-14.

12. Шевчишена О.В. Вплив соціально-психологічного тренінгу на характер розподілу сімейних ролей у молодій сім'ї / О.В. Шевчишена // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д.- К.: ГНОЗІС, 2009. – Т XI., частина 4. – С. 490-500.

АНОТАЦІЇ

Шевчишена О.В. Психологічні чинники виникнення та профілактика конфліктів у молодій сім'ї. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ 2009.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню проблеми психологічних чинників виникнення та профілактики конфліктів у молодій сім'ї. Проаналізовано теоретичні підходи та розглянуто психологічні дослідження з проблем конфліктів у молодій сім'ї в адаптаційний період.

Виявлено психологічні чинники виникнення конфліктів у молодій сім'ї (психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя, гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів). Простежено зв'язок між конфліктністю у молодій сім'ї і рівнем особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя.

Обґрунтовано, розроблено та апробовано програму цілеспрямованої роботи щодо усунення психологічних чинників виникнення конфліктів у молодій сім'ї та підвищення особистісної зрілості шлюбних партнерів до сімейного життя. За результатами теоретичного та емпіричного дослідження розроблені тренінгова

програма для практичних психологів та практичні рекомендації для молодих сімей щодо попередження конфліктів в адаптаційний період.

Ключові слова: молода сім'я, конфлікти, психологічні очікування шлюбних партнерів, установки подружжя на сімейне життя, гендерно-рольові стереотипи шлюбних партнерів, особистісна зрілість шлюбних партнерів до сімейного життя, емпатія, емоційна стійкість, відповідальність, ціннісні орієнтації.

Шевчишена О.В. Психологические факторы возникновения и профилактика конфликтов в молодой семье. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2009.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы психологических факторов возникновения и профилактики конфликтов в молодой семье. В теоретической части проведен анализ психологических исследований межличностных конфликтов и конфликтов в молодой семье в адаптационный период.

Выявлены и исследованы с помощью соответствующих методик следующие психологические факторы возникновения конфликтов в молодой семье: психологические ожидания брачных партнёров, установки супругов на семейную жизнь, гендерно-ролевые стереотипы брачных партнёров.

Раскрыта суть и содержание психологических понятий «психологические ожидания брачных партнёров», «установки супругов на семейную жизнь», «гендерно-ролевые стереотипы брачных партнёров».

«Психологические ожидания брачных партнеров» - это система представлений о семейной жизни, под влиянием которой в партнеров вырабатываются семейные ценности и формируются потребности, полное или частичное неудовлетворение которых со стороны мужа (жены) приводит к неудовлетворенности собой, партнером и отношениями в целом, а вследствие к нереализуемым ожиданиям, уровень осознания которых может обуславливаться гендерными особенностями супругов и влиянием внешних факторов.

«Установки супругов на семейную жизнь» - это внутренний, осознаваемый или неосознаваемый супругами настрой, с помощью которого действия партнера и отношения в семье в целом воспринимаются не такими, какими они есть в действительности, а в их возможностях, и зависит как от внешних факторов, так и от индивидуально-психологических особенностей супругов.

«Гендерно-ролевые стереотипы брачных партнеров» - это представления о личностных качествах супругов, принятые в обществе, которые предусматривают стандартные модели ролевого поведения мужчин и женщин, согласно с которыми для женщин главными ролями считаются экспрессивные роли, которые предусматривают заботу о детях и регулирование взаимоотношений внутри семьи, а для мужчин – инструментальные роли, которые заключаются в поддержке связи между семьей и внешним миром.

Установлено, что гармоничным отношениям супругов в молодой семье способствует как умеренное проявление супружеских потребностей, так и

умеренное проявление супружеских ожиданий, установки на равноправную форму полоролевой дифференциации в некризисные периоды супружеской жизни, низкий уровень стереотипизации брачных партнеров; важным условием преодоления конфликтов в молодой семье является личностная зрелость брачных партнеров (ценностные ориентации, эмпатия, эмоциональная устойчивость и ответственность).

Установлены корреляционные связи между уровнем нравственной мотивации и различными сферами семейной жизни (культура общения, познание, эмоциональный комфорт, распределение семейных обязательств, финансовое удовлетворение семьи), уровнем проявления потребностей и их удовлетворением (потребности в нежности, в сексуальных отношениях, в общении, у восхищении со стороны партнера, привлекательностью партнера, совместным проявлением досуга), уровнем стереотипизации и уровнем конфликтности в молодых семьях.

Обосновано, разработано и апробировано программу целенаправленной работы по снижению действия психологических факторов возникновения конфликтов в молодой семье и повышения уровня личностной зрелости брачных партнеров к семейной жизни активными психологическими методами обучения. У брачных партнеров снизился уровень нереализуемых ожиданий, стереотипизации, увеличилось количество супругов, которые делают установку на равноправную форму полоролевой дифференциации в разные периоды жизнедеятельности молодой семьи. Увеличилось количество партнеров с высоким уровнем ответственности, эмоциональной устойчивости и эмпатии. После завершения экспериментального обучения участники продемонстрировали более низкий уровень конфликтности в брачно-семейном взаимодействии.

На основании результатов теоретического и эмпирического исследования разработаны практические рекомендации молодым семьям для предупреждения конфликтов в адаптационный период.

Ключевые слова: молодая семья, конфликты, психологические ожидания брачных партнёров, установки супругов на семейную жизнь, гендерно-ролевые стереотипы брачных партнёров, личностная зрелость брачных партнеров к семейной жизни, эмпатия, эмоциональная устойчивость, ответственность, ценностные ориентации.

Shewchishena O.V. The psychological factors of occurrence and preventive maintenance of the conflicts in young family. - Manuscript.

The dissertation is represented to obtain the scientific degree of candidate of psychological sciences in specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2009.

The dissertation is devoted to research of a problem of the psychological factors of occurrence and preventive maintenance of the conflicts in young family. The theoretical approaches are analysed and the psychological researches on a problem of the conflicts in young family in the period of adaption by the foreign and domestic scientists are considered.

The psychological factors of occurrence of the conflicts in young family (social - psychological expectations of the conjugal partners, spouse's attitudes to the family life, gender and role stereotypes concerning to family life of the conjugal partners) are

revealed. It is investigated the connection between colliding in young family and level of the personal maturity of the conjugal partners to family life.

It's proved and developed the psychocorrectional program of removal of the psychological factors of occurrence of the conflicts in young family and rise of the personal maturity of the conjugal partners in family life. According to the results of theoretical and empirical research the methodical recommendations for young families under the prevention of the conflicts in the period of adaption are developed.

Key words: young family, conflicts, social - psychological expectations of the conjugal partners, spouse's attitudes to the family life, gender and role stereotypes concerning to family life of the conjugal partners, the personal maturity of the conjugal partners in family life, empathy, emotional stability, responsibility, value orientations.

Підписано до друку 12.01.2010 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 прим. Зам. № 005

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.

(044) 239-30-26